

γωγῆς ταύτης ποιεῖται ὁ πρῶτος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν μεγάλων ιδεοκρατικῶν φιλοσόφων τῆς ρομαντικῆς περιόδου, ὁ Φίχτε.

Η ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΦΙΧΤΕ

Ὁ Φίχτε (1762-1814), υἱὸς πτωχῶν γονέων, ἐβοήθει κατ' ἀρχάς τὸν πατέρα του εἰς τὴν ὑφαντουργίαν. Τυχῶν τῆς προστασίας εὐγενοῦς τινος κατώρθωσε νὰ σπουδάσῃ, ἰδίᾳ θεολογίαν. Ἐν ἡλικίᾳ 30 ἐτῶν εὕρισκομεν αὐτὸν καθηγητὴν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ἰένης, ὅπου ἀπολαύει μεγάλης ἐκτιμήσεως διὰ τὴν εὐφράδειαν αὐτοῦ καὶ τὴν ὄλην προσωπικότητα. Κατηγορηθεὶς ἐπὶ ἀθεΐᾳ ἤναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη τὴν θέσιν του. Βραδύτερον ἐκλήθη εἰς τὸ τότε ἰδρυθὲν πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου. Ὑπὸ μεγάλου πατριωτισμοῦ φλεγόμενος εἰργάσθη ἀκαμάτως πρὸς ἐθνικὴν ἀναγέννησιν τῆς Πρωσσίας μετὰ τὴν ἐν Ἰένη ἥτταν. Περίφημοι εἶνε οἱ «Λόγοι πρὸς τὸ γερμανικὸν ἔθνος», τοὺς ὁποίους ἀπήγγειλε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς γαλλικῆς κατοχῆς ἐν Βερολίνῳ.

Ὁ Φίχτε φρονεῖ ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Καντίου ἀποδοχὴ πράγματος καθ'αυτὸ εἶνε λείψανον τοῦ δογματισμοῦ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀπορρίπτει τὴν ὑπαρξιν παντὸς ὅ,τι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τῷ γινώσκοντι πνεύματι. Πᾶσα νόησις συντελεῖται ἐντὸς τοῦ Ἐγώ, μὴ δυναμένη νὰ ὑπερβῇ τὰ ὄρια αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο οὐδὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρχη ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ. Εἶνε βεβαίως δυνατόν αἱ παραστάσεις ἡμῶν νὰ ὀφείλωνται εἰς τὴν ἐφ' ἡμῶν ἐπενέργειαν πράγματος καθ'αυτὸ ὑπάρχοντος. Ἡ ἐκδοχὴ ὅμως αὕτη δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ θεωρητικῶς. Κατ' ἀκολουθίαν μόνον δι' ἐλευθέρας ἐκλογῆς δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν αὐτὴν ὡς βᾶσιν τῆς φιλοσοφίας μας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶνε ἀσφαλέστερον νὰ ἐγκαταλίπωμεν

τὴν ἀποδοχὴν πράγματος καθ'αυτὸ καὶ νὰ παραγάγωμεν τὰ πάντα ἐκ τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου. Ἄλλ' ὅμως καὶ ἡ ἔποψις αὕτη δὲν ἀποδεικνύεται θεωρητικῶς. Διότι καὶ αὕτη στηρίζεται ἐπὶ ἐκλογῆς ὡς ἔργον τῆς ἐλευθέρως προσωπικότητος. Ἡ φιλοσοφία, τὴν ὁποίαν ἐκλέγομεν, ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ χαρακτῆρος ἡμῶν, ἐκ τῶν ἀξιῶν, τὰς ὁποίας προτιμῶμεν, ἐκ τῆς ἠθικῆς ἡμῶν ὑποστάσεως. Τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα λαμβάνει ψυχὴν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις δημιουργεῖ αὐτό. Νωθρά, δουλόφρονα καὶ ματαιόδοξα πνεύματα εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑψωθῶσι μέχρι τῆς ιδεοκρατίας.

Ταύτην ἐκλέγει ὁ Φίχτε ὡς ἀφειτηρίαν πρὸς τὸ σύστημα αὐτοῦ. Ἀποκρούων τὴν ὑπαρξιν οἰουδήποτε πράγματος ἀνεξαρτήτου τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, πειρᾶται νὰ παραγάγῃ τὰ πάντα ἐκ τοῦ πνεύματος τούτου, τοῦ Ἐγώ, τοῦ Λόγου. Τὸ Ἐγὼ ὅμως τοῦτο δέχεται οὐχὶ ὡς τι ἡρεμοῦν, ἀλλ' ὡς καθαρὰν ἐνέργειαν, ὡς πρωταρχικὴν δρασίαν, ἣτις συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ συνείδησις νοεῖ αὕτη ἑαυτήν. Τὸ πρῶτον ἀξίωμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Φίχτε ἔχει ὡς ἐξῆς: Τὸ Ἐγὼ θέτει κατ' ἀρχὰς ἀπολύτως τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὑπαρξιν. Τὸ Ἐγὼ ὅμως εἶνε δυνατὸν νὰ καθορισθῇ μόνον διὰ τῆς ἀντιθέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ ἄλλο, τὸ Μὴ Ἐγὼ (Ἀντ-Ἐγὼ). Καὶ τοῦτο ὅμως δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς συνειδήσεως, ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς αὐτενεργείας τοῦ Ἐγώ. Οὕτω τὸ Ἐγὼ ἀντιτάσσει εἰς ἑαυτὸ τὸ Μὴ Ἐγὼ. Τοῦτο εἶνε τὸ δεύτερον ἀξίωμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Φίχτε. Εἶνε ὅμως φανερόν ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦτο τελεῖ εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸ πρῶτον, ἐπειδὴ Ἐγὼ καὶ Μὴ Ἐγὼ αἴρουν ἀλληλα. Παρίσταται λοιπὸν ἀνάγκη τρίτου τινὸς ἀξιώματος, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἀντίφασις ἐκείνη διαλύεται ἐν ἀνωτέρῳ τινὶ ἐνότητι. Ἡ ἀπόλυτος θέσις ἀμφοτέρων συνεπάγεται τὸν ἀμοιβαῖον αὐτῶ ἀποκλεισμόν. Δέον λοιπὸν νὰ νοοῦμεν αὐτὰ οὕτως ἔχοντα πρὸς ἀλληλα, ὥστε νὰ

περιορίζωσι μόνον τὸ ἐν τὸ ἄλλο. Τὸ τρίτον λοιπὸν ἀξίωμα ἀπαιτεῖ ἵνα ἐν τῷ Ἐγὼ ἀντιπροβάλλωμεν εἰς τὸ μεριστὸν Ἐγὼ ἐν μεριστὸν Μὴ Ἐγώ.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀξιώματα ταῦτα ὁ κόσμος, πρὸ τοῦ ὁποίου ἴσταται τὸ πεπερασμένον ἡμῶν Ἐγώ, δὲν εἶνε ὁ κόσμος τοῦ πράγματος καθαυτό, ἀλλὰ προῖόν τοῦ Ἐγώ, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκφράζει τοῦτο τὸν ἴδιον αὐτοῦ περιορισμόν. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ παραγωγή αὕτη τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Ἐγώ δὲν εἶνε συνειδητή, ἀλλὰ τελεῖται δι' ἀσυνειδήτου τινὸς καὶ ἀκουσίας ἐνεργείας. Τὰ αὐτοτελῆ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια ἀποτελοῦσι τὸν κόσμον τῆς συνήθους συνειδήσεως, εἶνε ἀπλούστατα προΐοντα τῆς ἀσυνειδήτου παραστατικῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγώ. Αἱ ποιότητες τῶν αἰσθήσεων, ὁ χῶρος, ὁ χρόνος, ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτίας εἶνε δημιουργήματα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Τὰ δημιουργήματα ταῦτα ἐμφανίζονται εἰς τὴν ἐμπειρικὴν συνείδησιν ὡς ἀναλλοίωτα καὶ ἀναγκαῖα, ἐνῶ γεννῶνται ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἐκείνης ἐνεργείας τοῦ Ἐγώ. Διὰ τοῦτο δέον νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ τῆς συνήθους συνειδήσεως καὶ τῶν ἐπὶ μέρος Ἐγὼ ἀφ' ἑνός, καὶ τοῦ ὑπερατομικοῦ, ἀπείρου Ἐγὼ ἀφ' ἑτέρου, τὸ ὁποῖον ἐνεργεῖ ἐν ἐκάστῳ ἐπὶ μέρος Ἐγώ.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Φίχτε σημαίνει ἐπέκτασιν τῶν ἰδεῶν τοῦ Καντίου. Οὗτος δέχεται, ὡς εἶδομεν, ὅτι τὰ ἀντικείμενα ὑπάρχουσι μόνον διὰ τὴν συνείδησιν ἡμῶν, ὡς παραστάσεις, τὴν αἰτίαν τῶν ὁποίων δέον νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὸ ἐκτὸς ἡμῶν ὑπάρχον πρᾶγμα καθαυτό. Ἄλλ' ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶνε ἀστήρικτος ἕνεκα αὐτῶν τούτων τῶν προϋποθέσεων τοῦ Καντίου. Τὸ πρᾶγμα καθαυτό εἶνέ τι, ὅπερ ἀδυνατοῦμεν νὰ νοήσωμεν. Δὲν ὑπολείπεται λοιπὸν παρὰ νὰ δεχθῶμεν ὅτι οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει πλὴν τοῦ Λόγου καὶ τῶν ἀναγκαίων αὐτοῦ δημιουργημάτων. Ἐν αὐτῷ δέον νὰ ζητήσωμεν τὴν ἐξήγησιν τοῦ

κόσμου, τουτέστιν οὐχὶ ἐν τῇ ἐμπειρικῇ συνειδήσει μετὰ τῆς συνειδητῆς αὐτῆς παραστατικῆς ἐνεργείας. Διότι ἡ ἐμπειρικὴ συνείδησις εἶνε δυνατὴ μόνον εἰάν ὡς περιεχόμενον ὑπάρχη ἐν αὐτῇ τὸ Μὴ Ἐγώ. Τὰ ἀντικείμενα εἶνε κατὰ ταῦτα δυνατόν νὰ κατάγονται μόνον ἐξ ὑψηλοτέρας τινός, ἀσυνειδήτου παραστατικῆς ἐνεργείας.

Γεννᾶται ὁμῶς τὸ πρόβλημα: Διατί τὸ καθαρὸν Ἐγὼ θέτει τὸ Μὴ Ἐγώ, δημιουργοῦν οὕτω τὸ δυνατόν τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐπὶ μέρος περιορισμένων ἐμπειρικῶν συνειδήσεων; Καὶ διατί περιορίζει τὸ Ἐγὼ τοῦτο τὴν ἀπεριόριστον αὐτοῦ ἐνέργειαν; Τὰ προβλήματα ταῦτα μόνον ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία δύναται νὰ λύσῃ κατὰ τὴν βαθεῖαν πεποίθησιν τοῦ Φίχτε. Ἡ ἠθικὴ δραῖσις προϋποθέτει ὄρια, τὰ ὁποῖα ὑπερνικῶμεν. Μόνον ἐκ τῆς ἠθικῆς ἡμῶν συνειδήσεως, ἣτις θεωρεῖ τὴν ἐργασίαν, τὴν δραῖσιν καὶ τὴν προσπάθειαν ὡς ὑψίστας ἀξίας, εἶνε δυνατόν νὰ ἐξηγήσωμεν τὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ διατρίβωμεν ἐν πεπερασμένῳ κόσμῳ. Εἶνε ἄλλως τε φανερόν ὅτι ἠθικὸς ἀγὼν εἶνε ἀδύνατος ἄνευ ἀντιστάσεως. Ὁ πραγματικὸς κόσμος εἶνε τὸ μέσον πρὸς τὸν σκοπὸν, τὸ ὑλικὸν τοῦ καθήκοντος ἡμῶν. Τὴν ὑστάτην λοιπὸν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ὑπάρξεως ἀντλεῖ ὁ Φίχτε ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ὡς βουλομένου καὶ πράττοντος ὄντος. Ὁ λόγος τῆς ζωῆς εἶνε ἡ δραῖσις, ἡ ὁποία μόνη καθορίζει τὴν ἀξίαν ἡμῶν. Οὕτως ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία ἐπιστέφει τὸ σύστημα αὐτοῦ, ὅπερ εἶνε ἔκφρασις τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ καὶ πιστοποίησις τῶν περὶ φιλοσοφίας λόγων του.

Η ΡΟΜΑΝΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Περὶ τοῦ ρομαντισμοῦ ὡς ἱστορικῶς καθωρισμένου φαινομένου ἰσχύει ὅ,τι ὁ Φίχτε γράφει πρὸς τὸν Ἰακώβι.

«Καὶ σεῖς ζητεῖτε πᾶσαν ἀλήθειαν ὅπου καὶ ἐγὼ ζητῶ αὐτήν, ἐν τῷ μυχαιτάτῳ ἀδύτῳ τῆς ἰδίας ἡμῶν φύσεως». Ἡ φιλοσοφία τοῦ ρομαντισμοῦ τούτου εἶνε κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ Σλέγκελ, ἐκ τῶν κορυφαίων τοῦ ρομαντισμοῦ, δημιουργικὴ ἀφορμωμένη ἐκ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εἰς αὐτὴν πίστεως καὶ δεικνύουσα πῶς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐπιβάλλει εἰς πάντα τὸν ἐν αὐτῷ νόμον, ἵνα οὕτω συγκροτήσῃ τὸν κόσμον ὡς ὁ καλλιτέχνης τὸ δημιούργημά του. Τὴν κίνησιν ταύτην εἰσήγαγεν ἐν Γερμανίᾳ ὁ Βίλανδ, ὅστις ἔτρεψε τὴν προσοχὴν ἐπὶ τὸν ρομαντικὸν μεσαίωνα, ἀκριβῶς ὅπως ἡ γαλλικὴ καὶ ἀγγλικὴ φιλολογία τῶν χρόνων του, καὶ ἐπέτρεψε τὴν χρῆσιν τῆς εἰρωνείας καὶ τοῦ εὐθυμολογήματος ἐν τῇ ποιήσει, ἐνῶ ὁ Χέρδερ ἀφύπνισε τὴν αἴσθησιν πρὸς τὸ δημῶδες καὶ ἐκ τῆς λαϊκῆς ψυχῆς ἀμέσως καὶ αὐθορμήτως ἀναβλύζον καὶ ὑπέδειξε τὴν φαντασίαν καὶ τὸ συναίσθημα ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐνεργοὺς δυνάμεις ἐν τῇ ποιήσει. Πᾶσαι αὗται αἱ ροπαὶ συνηνώθησαν ἔπειτα ἐν τῇ ρομαντικῇ σχολῇ, ἥτις ἀνεφάνη περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ κλασικισμοῦ ἠγωνίσθη ἡ σχολὴ αὕτη κατὰ τῆς ἀβαθοῦς καὶ ἐπιπολαίας φύσεως τῆς Διαφωτίσεως, ἥτις ἐκυριάρχει τῆς ψυχῆς τῶν πεπαιδευμένων κύκλων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἀλλὰ συγχρόνως ἠρνήθη τὸ δόγμα ἐκείνων περὶ τοῦ ἀπολύτου κύρους τῶν μορφῶν τῆς ἀρχαίας τέχνης. Εἰς τὴν νηφάλιον καὶ κατὰ λόγον γνῶσιν ἀντιπαρέβαλε τὰς ἀποκαλύψεις τοῦ θυμικοῦ καὶ συγχρόνως ἐπειράθη νὰ συμφιλιώσῃ γνῶσιν καὶ συναίσθημα. Τὸ τελευταῖον τοῦτο συνδέεται πρὸς τὴν πρὸς τὸ ὑπεραισθητὸν ροπὴν, ἡ ὁποία διακρίνει τὸν ρομαντισμὸν καὶ ἡ ὁποία γεννᾷ εἰς τοὺς φορεῖς αὐτοῦ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν μεσαίωνα. Διὰ τοὺς πλείστους ἐξ αὐτῶν ρομαντισμὸς σημαίνει προσοικείωσιν τῆς μεσαιωνικῆς μορφώσεως. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξηγεῖται

καὶ ἡ ἀγάπη τῶν ρομαντικῶν πρὸς τὸ θαυμαστόν, τὸ παράδοξον καὶ ἐξαιρετικόν, πρὸς τὸ ὄνειρον καὶ τὸν θρῦλον. Τὴν διάθεσιν ταύτην προβάλλουσι καὶ εἰς τὴν φύσιν, τὴν ὁποίαν ἐμψυχώνουσι καὶ ἐξωραΐζουσι κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ἀλλ' ἐν ταυτῷ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τῆς πραγματικῆς ζωῆς, δημιουργοῦντες ἴδιον κόσμον διὰ τῆς φαντασίας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διατρίβουσι, ἀντὶ νὰ ἐμβάλωσιν εἰς τὴν πραγματικότητα ποιητικὴν πνοήν. Ἡ ἐμψυχὸς φύσις ἐνεργεῖ ἀσυνειδήτως: Τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς ταύτην παρατηροῦμεν κατὰ τοὺς ρομαντικοὺς εἰς τὰ δημόδια δημιουργήματα τῆς φιλολογίας τῶν λαῶν. Τὴν παράστασιν ταύτην περὶ πνευματικῆς φύσεως, ἧς σῶμα τρόπον τινὰ καὶ φαινόμενον εἶνε ἡ ἐξωτερικὴ, ὀφείλουσιν οἱ ρομαντικοὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἰδεοκρατίας, διὰ τῆς ὁποίας κατορθώνουσι νὰ ὑπερνικήσωσι τὴν Διαφώτισιν καὶ τὰς δεϊστικὰς αὐτῆς περὶ σχέσεως θεοῦ καὶ κόσμου ἰδέας. Παρὰ τῆς ἰδεοκρατίας ταύτης παρέλαβον καὶ τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ φύσις συνίσταται κατ' αὐτοὺς εἰς τὴν δι' ὀλομεροῦς μορφώσεως συγκρότησιν τῆς προσωπικότητος, ὥστε νὰ ἀποβαίνη αὕτη ὁ δημιουργικὸς φορεὺς ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀξιῶν.

Ἰδία ἐπίδρασιν ἔσχεν ἐπ' αὐτοὺς ἡ φιλοσοφία τοῦ Φίχτε, παρ' οὗ ἐνισχύθησαν εἰς τὸν ἀπεριόριστον ὑποκειμενισμόν, ὅστις διακρίνει τὴν ρομαντικὴν κίνησιν. Κατὰ τὸν φιλόσοφον τοῦτον τὸ νοοῦν Ἐγὼ καθίσταται ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων. Τὸν ὑποκειμενισμόν τοῦτον αὐξάνουσι οἱ ρομαντικοί, ἰσχυριζόμενοι ὅτι τὴν ἀπόλυτον ὑπεροχὴν κέκτηται τὸ διὰ τῆς φαντασίας ἐνεργοῦν καὶ ἐκδηλούμενον Ἐγὼ. Ἐκ τῆς πεποιθήσεως ταύτης ἐξηγεῖται ἡ ἀκαταμάχητος ὁρμὴ πρὸς τὸ ἀπεριόριστον καὶ ὁ πόθος πρὸς τὸ ἄπειρον. Διὰ τούτων κυρίως διακρίνεται ὁ ρομαντισμὸς ἀπὸ τοῦ κλασικισμοῦ. Ἐν ἐκείνῳ ἐπικρατεῖ τὸ ἀπεριόριστον καὶ τὸ ἀτελείωτον, ἐν τούτῳ ἡ

τελείωσις καὶ τὸ ἀπηρτισμένον. Ἦδη ὁ Γκαϊτε ἐξαίρει τὴν ἀξίαν τῆς προσπαθείας του ὅπως χρησιμοποίησεν ἐν τῷ «Φάουστ» ἀκριβῶς καθωρισμένας παραστάσεις καὶ μορφάς, ἵνα μὴ ἀπολεσθῆ ἔντὸς τοῦ ἀορίστου καὶ ἀβεβαίου, διαγιγνώσκων σαφῶς τὸν κίνδυνον τῆς «ρομαντικῆς μεθόδου», τουτέστι τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ ἀπολέσῃ ἑαυτὸν ἐντὸς τοῦ ἀπεριορίστου καὶ τοῦ ἐστερημένου σταθεραῶς μορφῆς. Τὸν κίνδυνον τοῦτον συναισθάνονται καὶ αὐτοὶ οἱ ρομαντικοί. Ἀλλὰ παρὰ τὰς προσπαθείας αὐτῶν, παρὰ τὴν ἀναζήτησιν τοῦ τρόπου πρὸς καθορισμὸν τῆς μεταξὺ λογισμοῦ καὶ ἐσωτερικῆς ἀποκαλύψεως σχέσεως, δὲν κατώρθωσαν οὔτε ἐν τῇ ποιήσει οὔτε ἐν τῇ θρησκείᾳ οὔτε ἐν τῇ τέχνῃ νὰ κυριαρχήσωσι τῆς μορφῆς ὅπως ὁ Γκαϊτε, ὅστις ὑπήγαγε τὰς ρομαντικὰς αὐτοῦ ροπὰς ὑπὸ τὴν πρὸς τὸ κλασσικὸν βούλησιν. Ὁ συνδυασμὸς μορφῆς καὶ περιεχομένου καὶ ἡ ἰσόρροπος μεταξὺ αὐτῶν σχέσις, διὰ τὰ ὅποια εὐχαριστεῖ τὰς Μούσας ὁ μέγας διδάσκαλος καὶ κύριος τοῦ περιορισμοῦ, δὲν ἐνδιαφέρει τοὺς ρομαντικούς. Ἐφαρμόζοντες ἐν τῇ ποιήσει τὴν ἀρχὴν ἐκείνην τῆς ἀπολύτου ὑπεροχῆς τοῦ Ἐγὼ ὡς φαντασίας, καταντῶσιν εἰς τὸ κήρυγμα τῆς πλήρους ἐλευθερίας τοῦ καλλιτέχνου ἀπέναντι τῶν μορφολογικῶν νόμων τῆς τέχνης. Ἡ ἐλευθερία αὕτη ἐκδηλοῦται πρὸ πάντων ἐν τῇ χρήσει τῆς ρομαντικῆς εἰρωνείας, διὰ τῆς ὁποίας διακόπτει τὴν ἔκχυσιν τῶν συναισθημάτων του ὁ ποιητὴς ἵνα καταγελάσῃ αὐτὸς ἑαυτοῦ. Ἐνῶ ἡ κλασσικὴ αἰσθητικὴ τὴν οὐσίαν τοῦ καλλιτεχνήματος διαβλέπει κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἀρχαιότητος ἐν τῇ καλλιμόρφῳ διαμορφώσει ἀξίου λόγου περιεχομένου, ἡ ρομαντικὴ ἀδιαφορεῖ περὶ τῆς διαμορφώσεως καὶ προσέχει μόνον εἰς τὴν αὐθόρμητον ἔκφρασιν τῆς ποιητικῆς διαθέσεως, ἐφ' ὅσον αὕτη διαρκεῖ.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἐκ τοῦ ἀπολύτου ὑποκειμενισμοῦ τοῦ ρομαντισμοῦ ἀπορρέουσα, ἀσκεῖ ὀλεθρίαν

ἐπίδρασιν οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ αἰσθητικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ πεδίου. Ἐνταῦθα ὠδήγησεν εἰς τὴν περιφρόνησιν τοῦ γάμου, πρὸς τὴν ἀγιότητα τοῦ ὁποίου ἐκήρυττεν ὁ Γκαϊτε βαθὺν σεβασμόν. Παρὰ τὸν περὶ τὰ ἀφροδίσια ἐλευθεριασμόν διακρίνει τοὺς ρομαντικούς τὸ ψεῦδος, τουλάχιστον ὡς στοιχεῖον τοῦ συστήματος. Ἡ μεγαλοφυΐα, λέγουσιν, ἴσταται ὑπεράνω τῶν δεσμῶν τῶν λογικῶν νόμων ὅσον καὶ ὑπεράνω τῶν ἀπαιτήσεων τῆς πραγματικότητος. Δημιουργεῖ αὐτὴ ἕξ ἑαυτῆς καὶ δι' ἑαυτὴν φανταστικὸν κόσμον καὶ πραγματοποιεῖ αὐτὸν ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον αἶρει τὰ μεταξὺ ποιήσεως καὶ πραγματικότητος ὄρια. Ἡ ζωὴ καθίσταται παιδιὰ τῆς φαντασίας, ὠραῖον φαινόμενον, εὐχάριστος ἀπάτη. Ἡ ὑπεροχὴ τῆς ρομαντικῆς μεγαλοφυΐας δύναται ἄλλως τε νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς πάντα. Ἀλλ' οὕτως ἀπόλλυται ὄχι μόνον ἡ αἴσθησις τῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ καὶ ἡ αἴσθησις τῆς ἀληθείας καὶ τῆς σοβαρότητος.

Ὁ ὑποκειμενισμὸς οὗτος τοῦ ρομαντισμοῦ συνδέεται πρὸς τὴν κατὰ τῆς ὀρθολογιστικῆς Διαφωτίσεως ἀντίθεσιν αὐτοῦ, διὰ τῆς ὁποίας καθορίζεται ἀρνητικῶς ἡ φύσις καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν τῷ ὑποκειμενισμῷ τούτῳ ἐνυπάρχει συγχρόνως ἡ ἔξαρσις τῆς ἐνοράσεως, τῆς φαντασίας καὶ τοῦ συναισθήματος, τῆς μυστικοπαθείας καὶ τοῦ μὴ δεκτικοῦ λόγου, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦσι παρὰ τοῖς ἐκπροσώποις αὐτοῦ τὴν αἴσθησιν διὰ τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα καὶ ἀπαλλάσσουν ἀπὸ τὴν ἀνιστόρητον καὶ ἀψυχολόγητον ἀντίληψιν τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία διακρίνει τὴν Διαφώτισιν. Τὴν ἱστορίαν ἐκδέχονται ὡς τι ὀργανικὸν καὶ ὀργανικῶς αὐξανόμενον, ὡς ἄλλως τε ἡ ὅλη κοσμοθεωρία αὐτῶν εἶνε ὀργανικὴ, ἐφ' ὅσον κατ' αὐτοὺς τὸ σύμπαν κέκτηται ἐνιαίαν ἐσωτερικότητα καὶ ζωὴν. Ἡ ἐσωτερικότης αὕτη φέρει ἐν τῇ πνευματικότητι καὶ τῷ ἀπεράντῳ αὐτῆς χαρακτῆρα ὑπεραισθη-

τόν, τὸ δὲ ἰδανικὸν τοῦ ρομαντισμοῦ συνίσταται ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ ὑπεραισθητοῦ τούτου, ἐν τῇ ἀπαιτήσῃ ὅπως βιώμεν ἐν τῇ αἰωνιότητι καὶ ἐντρυφῶμεν ἐν αὐτῇ. Ἡ νοσταλγία τοῦ ἀπείρου ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω τοῦ ἀπλῶς ἀνθρωπίνου καὶ ἀποτελεῖ τὸ κράτιστον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Οὕτως ὁ ρομαντισμὸς συγγενεῦει πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἰδεοκρατίας, ἣτις καὶ αὐτὴ κηρύσσει παραπλησίας ιδέας καὶ πειρᾶται νὰ συγκροτήσῃ νέαν κοσμοθεωρίαν ἀντλουμένην ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ ἐνδομύχου κόσμου, τῆς προσωπικότητος. Τὸ νόημα τῆς πραγματικότητος ἀναζητεῖται ὑπὸ ἀμφοτέρων τῶν κινήσεων διὰ τῆς μυστηριώδους ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὸν ἔσωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου κόσμον. Ἡ ἐσωτερικότης ὅμως αὕτη, τὴν ὁποίαν προβάλλουσι καὶ εἰς τὸ σύμπαν ὀλόκληρον, φέρει χαρακτῆρα οὐχὶ ὑπερβατικόν, ἀλλ' ἐνδοκοσμικόν καὶ εἶνε οὕτως εἰπεῖν συμφυῆς τῷ κατ' αἴσθησιν κόσμῳ.

Διὰ τὸν ρομαντισμὸν ἡ ζωὴ εἶνέ τι περισσότερον καὶ εὐρύτερον τῆς γνώσεως· διὰ τοῦτο ἀποκρούει τὸν περιορισμὸν τῆς ἐπιστήμης εἰς ἐκεῖνα μόνον, ὅσα δύνανται νὰ ἐρευνηθῶσι διὰ τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ λογικοῦ. Ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῆς πολὺ περισσότερα. Ἐν ἐναντία περιπτώσει περιφρονεῖ αὐτήν, ὡς ὁ Φάουστ, ὅστις ἀπαλλαγεῖς πάσης ἐπιστήμης ὁρμᾷ εἰς τὴν ζωντανὴν φύσιν, εἰς τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων καὶ εἰς τὴν ζωὴν αὐτήν. Ἡ ἐναντι τῆς ἐπιστήμης διάθεσις αὕτη δὲν ἀποτελεῖ γνώρισμα μόνον τοῦ ἐν στενωτέρῳ ἐννοίᾳ ρομαντισμοῦ, τῆς ρομαντικῆς σχολῆς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀλλὰ παντὸς ρομαντισμοῦ. Τὸ ἀπολλώνειον καὶ τὸ διονυσιακὸν ἀγωνίζονται ἐναντίον ἀλλήλων καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας. Ἀλλὰ πᾶσα δημιουργικὴ γνῶσις ἐκπηγάζει κατὰ τὸν ρομαντισμὸν οὐχὶ ἐκ τῆς λογικῆς νοήσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐνοράσεως, ἐκ τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς, ἐκ τῆς διονυσιακῆς διαθέσεως. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἄρα γνῶσις εἶνε κατ' αὐτοὺς συγγενῆς

πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀποκάλυψιν. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀνάγκη νὰ νοηθῶσιν αἱ τελευταῖαι αὗται εὐρύτερον. Οὕτω τὴν τέχνην ἐκδέχονται οὐχὶ ὡς μίμησιν τῆς φύσεως, ἀλλ' ὡς σύλληψιν τοῦ βαθυτάτου νοήματος καὶ τῆς ὑψίστης ἀληθείας τῆς ὑπάρξεως, ὡς ἐπαφὴν πρὸς ἄλλον τινὰ κόσμον, ὅστις κατοικεῖ ἀοράτως ὀπισθεν τῶν ὁρατῶν ὄντων. Εἶνε ἄλλαις λέξεσιν, εἶδος τι ἀποκαλύψεως, ὅπως καὶ ἡ θρησκεία. Οὕτω τέχνη, θρησκεία, ἐπιστήμη, ἀναβλύζουσι κατὰ τοὺς ρομαντικοὺς ἐκ τῶν αὐτῶν βαθῶν καὶ κατατείνουσιν εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν.

Ὁ ρομαντισμὸς, ὡς καθωρισμένη ἱστορικῶς πνευματικὴ κίνησις, διακρίνεται εἰς γαλλικόν, ἀγγλικόν καὶ γερμανικόν. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας μορφὰς αὐτοῦ ἐφαρμόζονται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὅσα γενικῶς ἐμνημονεύσαμεν ὡς γνωρίσματα τοῦ ρομαντισμοῦ, ἰδίᾳ ὅμως εἰς τὸν γερμανικὸν ρομαντισμόν. Πανταχοῦ ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τὸν ὀρθολογισμόν τῶν χρόνων τῆς Διαφωτίσεως γεννηθεὶς καὶ τὰς κοινὰς αὐτοῦ ρίζας ἔχων ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ Ρουσσῶ προσλαμβάνει ἐν τούτοις διαφόρους μορφὰς, ἀναλόγους πρὸς τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πνευματικὰς καὶ ἄλλας συνθήκας, τὰς ἐπικρατούσας παρὰ τοῖς λαοῖς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνεφάνη. Ἐν Γερμανίᾳ συνδέεται πρὸς τὰ ὀνόματα τοῦ Χάμμαν καὶ τοῦ Χέρδερ, ὡς προδρομῶν αὐτοῦ, ἐνῶ οἱ κύριοι ἐκπρόσωποί του εἶνε οἱ Φρειδερίκος καὶ Αὔγουστος Σλέγελ, ὁ Νοβάλις, ὁ Τεϊκ, ὁ Χαίλδερλιν, ὁ Σέλλιγγ, ὁ Βρεντάνο, ὁ Σλάϊερμάρχερ, καὶ αὐτὸς ὁ Νίτσε, ὅστις ὅμως ἀνήκει μᾶλλον εἰς τοὺς νέους ρομαντικούς.

Ὁ Φρειδερίκος Σλέγελ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ θεωρητικὸς τῆς ρομαντικῆς σχολῆς. Ἡ ἰδέα τοῦ Φίχτε, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ παράστασις τοῦ κόσμου προέρχεται ἀπὸ ἀσυνείδητον, δημιουργικὴν δύναμιν τοῦ καθολικοῦ Ἐγώ, ἀπο-

κτᾶ δια τὸν Σλέγελ θεμελιώδη σημασίαν. Ἄλλ' ὅμως ἀπορρίπτει τὴν ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου ἐκείνου γινομένην διάκρισιν μεταξὺ ἀπολύτου καὶ πεπερασμένου Ἐγώ, τὴν δὲ ὑψίστην φιλοσοφίαν ἀνευρίσκει ἐν τῇ τέχνῃ. Ὁ καλλιτέχνης ἐξαιρόμενος ὑπὲρ τὰς ἀσχολίας τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ μορφῶν δι' ἐλευθέρας δημιουργίας τὴν ὕλην, ἀποβαίνει ὄργανον τοῦ θείου. Ἡ δημιουργικὴ δύναμις τῆς ψυχῆς δὲν στηρίζεται ἐπὶ γενικῶς ἰσχυρούσης ἐνεργείας τοῦ νοῦ, ἀλλ' ἐπὶ ἐλευθέρας δημιουργίας τῆς ποιητικῆς φαντασίας. Ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ταύτῃ ἴσταται ἡ μεγαλοφυΐα ὑπεράνω καὶ ἐκτὸς παντὸς κανόνος καὶ νόμου. Τὴν ἀρχὴν ταύτην μεταφέρει ὁ Σλέγελ καὶ ἐπὶ τὴν ἠθικὴν. Ὁ καλλιτέχνης δὲν ἀναγνωρίζει ἠθικοὺς κανόνας, διότι οὗτοι σημαίνουσι περιορισμὸν τοῦ Ἐγὼ ὑπὸ τοῦ Μὴ Ἐγώ. Ἡ δημιουργοῦσα μεγαλοφυΐα ὑψοῦται ὑπεράνω τῶν νόμων, οἵτινες ἰσχύουσι μόνον διὰ τοὺς κοινούς ἀνθρώπους. Οὕτω τὸ φυσικὸν δίκαιον αὐτῆς εἶνε ἡ ἐκτὸς παντὸς νόμου αὐθαιρεσία. Τὴν ἀποψιν ταύτην ἐκφράζει συγκεκριμένως εἰς τὸ μυθιστόρημα αὐτοῦ «Λουσίνδη». Ἐνταῦθα ἀντιπαρβάλλει εἰς τὴν ἠθικὴν δημιουργικὴν βούλησιν τοῦ Φίχτε τὴν παιδιὰν τῆς αἰσθητικῆς φαντασίας. Οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι δύνανται νὰ ἐργάζωνται, ἡ μεγαλοφυΐα ὅμως ἀσχολεῖται περὶ ἅ καὶ οἱ ὀλύμπιοι θεοὶ ἔργα, εἰς τὸ νὰ ζῆ καὶ ν' ἀπολαμβάνῃ. Δικαίως ἄρα γράφει περὶ τοῦ ρομαντισμοῦ τούτου ὁ φιλόσοφος Βίντελμπαנד. «Ἀργία εἶνε τὸ ἰδανικὸν τῆς μεγαλοφυΐας καὶ ὀκνηρία ἡ ρομαντικὴ ἀρετή». Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σλέγελ ἐξικνεῖται εἰς τὸ ὑψιστον αὐτῆς σημεῖον ἡ ἀντίδρασις τοῦ ρομαντισμοῦ κατὰ τῆς πεζῆς πραγματικότητος, κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης μετριότητος καὶ κατὰ τῆς περιορισμένης ἀστικῆς ἀντιλήψεως. Ἄλλ' ὅπισθεν αὐτῆς ὑποκρύπτεται ὁ πόθος πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ τὸ αὔλον, πρὸς ὃ,τι ὁδηγεῖ πέρα τοῦ καθ' ἡμέραν καὶ τοῦ συνήθους.

Ὁ ρομαντισμὸς προήγαγε τὴν ἰδέαν τῆς ὀργανικῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ὠδήγησεν εἰς τὴν βαθυτέραν κατανόησιν αὐτῆς, συνεχίζων ὅτι ὁ Χέρδερ καὶ ὁ Γκαϊτε ἤρχισαν. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ ἔρχονται εἰς φῶς ἄγνωστοι τέως θησαυροὶ τοῦ ἱστορικοῦ βίου. Ζωογονοῦνται ὅλοι οἱ κλάδοι τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ἐμφανίζοντες ἀνήκουστον ἕως τώρα ἀκμὴν. Ἡ δημοτικὴ ποίησις ἐπιδρᾷ ὡς μία ἀποκάλυψις, τὸ ἄσμα καὶ ὁ θρῦλος εὐρίσκουσι συλλογεῖς καὶ ἐρμηνευτὰς ἀπαραιμλήτους εἰς πλοῦτον καὶ ἀγάπην. Ἡ μυθολογία, ἡ θρησκεία, ἡ προϊστορία τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐξέρχονται ἀπὸ τοὺς τάφους των, σκορπίζουσαι ξενότροπον γοητείαν ἐπὶ τῆς νηφαλίου φυσιογνωμίας τῆς Διαφωτίσεως. Νέαι ἐπιστῆμαι ἀνίστανται ἐκ τοῦ μηδενός. Ἡ συγκριτικὴ γλωσσολογία, ἡ θρησκευτολογία, ἡ λαογραφία ὀφείλουσιν εἰς τοὺς ρομαντικοὺς τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν ἢ τουλάχιστον τοὺς νέους καρποφόρους δρόμους, τοὺς ὁποίους ἠκολούθησαν. Εἰς αὐτοὺς τέλος χρεωστοῦμεν καὶ τὴν ἀληθῆ καὶ βαθεῖαν κατανόησιν τῆς θρησκείας, τὴν ὁποίαν ἠπέιλησε νὰ ἐξατμίση εἰς ἀφηρημένας ἰδέας ἡ νοησιαρχία τῶν χρόνων τῆς Διαφωτίσεως. Διότι ὅστις διάγει ὀλόκληρον τὸν βίον, οὕτως, ὡς εἴη πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἀπέραντον τῆς αἰωνιότητος, οὗτος κατανοεῖ τοὺς εὐσεβεῖς εἰς οἵανδήποτε θρησκείαν καὶ ἂν ἀνήκωσι. Καὶ ὅστις πειρᾶται νὰ θεωρήσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ κέντρου ἐκείνου, ὅπερ συνέχει αὐτὴν διὰ μυστηριωδῶν δεσμῶν, οὗτος ἀναλαμβάνει νὰ εὔρη τὸν θεόν. Εἶνε ἐντεῦθεν φυσικὸν ὅτι οἱ ρομαντικοὶ κατενόησαν βαθύτερον τὸ θρησκευτικὸν φαινόμενον. Ἡ θρησκεία δὲν εἶνε δι' αὐτοὺς στοιχεῖον μορφώσεως, ἀπλῶς ἢ μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, ἀλλὰ τὸ κέντρον ὅλων τῶν λοιπῶν, τὸ πρῶτον καὶ ὑψιστον, αὐτὸ τὸ πρωταρχικόν. Τὸ πρωταρχικόν δὲ τοῦτε κηρύττουσιν ἀνεξε-

ρεύνητον, οἷον εἶνε καὶ τὸ ἄπειρον, τὸ ὁποῖον ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ καὶ συμβολίζει ἡ θρησκεία.

Τὸ ὄνειρον τῶν ρομαντικῶν εἶνε τὸ ὄνειρον τοῦ Γκαϊτε, ὅπως ἐκφράζεται διὰ τῶν στίχων τοῦ «Φάουστ»: «Πῶς ὅλα ὑφαίνονται μαζί, τὸ ἓνα στὸ ἄλλο ἐνεργεῖ καὶ ζῆ! Πῶς δυνάμεις οὐράνιες ἀραδιάζουν ἀπάνω κάτω καὶ χρυσοῦς κἀδους ἀλλάζουν! Μὲ φτερά, ποὺ εὐτυχία εὐωδιάζουν, ἀπὸ τὰ οὐράνια τῇ γῆ σχίζοντας περνοῦνε καὶ μὲ ἀρμονία τὸ σύμπαν πλημμυροῦν». Τὸ ὄνειρον ὅμως τοῦτο γίνεται δι' αὐτῶν πραγματικότης. Εἰς ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν μεταφρασθὲν ἀπετέλεσε τὸ «κοσμικὸν ποίημα» τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἐγέλου, τὴν πρώτην ὀργανικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ συνόλου κόσμου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς.

Η ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΣΕΛΛΙΓΓ

Ὁ Σέλλιγγ (1775-1854) ἐσπούδασε θεολογίαν μετὰ τοῦ Χαϊλδεριν καὶ τοῦ Ἐγέλου, τραπεῖς ἐνωρὶς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀσχοληθεὶς περὶ τὸν Πλάτωνα, τὸν Σπινόζαν, τὸν Λεϊβνίτιον, τὸν Κάντιον καὶ τὸν Φίχτε. Κατὰ τὴν ἐν Λειψία διαμονὴν αὐτοῦ παρέχεται εἰς αὐτὸν ἡ εὐκαιρία νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ὀλίγον δὲ ἔπειτα σχετίζεται ἐν Ἰένῃ πρὸς τὸν κύκλον τῶν ρομαντικῶν, καὶ δὴ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Σλέγκελ, τὸν Νοβάλις, τὸν Τεϊκ καὶ τὸν Στέφφενς. Ἐνταῦθα καταβάλλει τὰ θεμέλια τῆς «Φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος», ὡς ἐν Λειψία τὰ τῆς «Φιλοσοφίας τῆς φύσεως», ἣν καταπολεμεῖ ὁ Φίχτε, ἀπὸ τῶν ιδεῶν τοῦ ὁποίου ἀπομακρύνεται αἰεὶ μᾶλλον. Ἐν Βυρτοβούργῃ ἐνδιατρίβει περὶ μελέτας ἀναφερομένας εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Βραδύτερον δρᾷ ἐν Ἐρλάγγῃ καὶ ἐν Μονάχῃ, κατὰ τὴν περιό-

δον δὲ ταύτην τοῦ βίου του προσεγγίζει ὄλον ἐν περισσό-
 τερον πρὸς τὸ θετικὸν θρήσκευμα. Τέλος τῷ 1841 καλεῖ-
 ται ὑπὸ τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου εἰς τὸ πανεπιστήμιον
 τοῦ Βερολίνου, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ἀντίρροπον κατὰ τοῦ
 Ἐγγέλου, τοῦ ὁποίου ἡ πανθεΐζουσα φιλοσοφία κυριαρ-
 χεῖ ἐπικινδύνως τῶν πνευμάτων. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ
 Σέλλιγγ τελεῖ πλέον ἐν παρακμῇ. Αἱ ἐπ' αὐτὸν προσδο-
 κίαι διαψεύδονται καὶ μετ' οὐ πολὺ διακόπτει τὰς παρα-
 δόσεις του. Ὁ Σέλλιγγ εἶνε ἐσωτερικῶς πλουσία προσω-
 πικότης καὶ διὰ τοῦτον ἀκριβῶς τὸν λόγον πλήρης ἀντι-
 φρατικῶν ροπῶν καὶ γνωρισμάτων. Ὅτι κυρίως διακρί-
 νει αὐτὸν εἶνε σπανία δύναμις τῆς φαντασίας, ἡ ὁποία
 παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν ἰκανότητα πρὸς ἐνόρασιν καὶ δι-
 αίσθησιν καὶ πρὸς αἰσθητικὴν συμπάθειαν, τῇ βοηθείᾳ
 τῆς ὁποίας εἰσδύει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ὄντων. Μετὰ
 τῆς δυνάμεως ταύτης τῆς φαντασίας συνδέεται ἔξαιρετικὴ
 εὐκινησία τῆς νοήσεως, συνεπεία τῆς ὁποίας ἀφομοιοῖ πᾶν
 τὸ παρεχόμενον νέον, πρὸς τὸ ὁποῖον καθιστᾷ αὐτὸν δε-
 κτικὸν τὸ δῶρον τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ὀξείας παρατηρητικό-
 τητος, ἐφ' ἣ διακρίνεται. Ἡ εὐκινησία αὕτη συντελεῖ εἰς
 τὴν διαρκῆ μεταλλαγὴν τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ ἐπό-
 ψεων, ἧτις ἐμφανίζει αὐτὸν καὶ τὴν φιλοσοφίαν του ἐν
 διηνεκεῖ ροῇ καὶ συνεχεῖ ἐξελίξει. Ἐκαστον ἔργον τοῦ
 φιλοσόφου σημαίνει καὶ νέαν τροπὴν, ἐκάστη δὲ πάλιν
 τούτων ὀφείλεται εἰς ξένας ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐκάστοτε
 ἀναλαμβάνει καὶ ἀφομοιοῖ. Παρὰ τὸν Λεϊβνίτιον, τὸν
 Κάντιον καὶ τὸν Φίχτε, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα σπουδάζει
 ὡς φοιτητῆς ἔτι, ἐπιδρωσὶ κατὰ σειρὰν ἐπ' αὐτόν, ἐπιφέ-
 ροντες μεταλλαγὴν καὶ μετασχηματισμὸν τῆς φιλοσοφίας
 του, κατ' ἀρχὰς ὁ Χέρδερ, ἔπειτα ὁ Βροῦνος καὶ ὁ Σπι-
 νόζας, μετ' αὐτοὺς οἱ Νεοπλατωνικοὶ καὶ ὁ μυστικισμὸς
 τοῦ Ἰακώβ Μπαϊμε, τέλος ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὰ γνω-
 στικὰ συστήματα. Πρὸς τούτοις δύναμιν ἐπ' αὐτοῦ ἀσκοῦσι

καί τινες τῶν συγχρόνων τῷ φιλοσόφῳ ἀνδρῶν, ἰδίᾳ ὁ καθολικὸς θεολόγος Βάαδερ. Τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς διαρκοῦς ἐσωτερικῆς ἐξελίξεως τοῦ Σέλλιγγ εἶνε πολὺ σπουδαῖον διὰ τὴν κατανόησιν τῶν ἔργων αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἀντικατοπτρίζουσι τὰς διαφόρους φάσεις τῆς ἐξελίξεως ἐκείνης. Παρὰ ταῦτα δέον ὁμῶς νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ἡ ἐξέλιξις αὕτη ἀποτελεῖ τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀρχικοῦ καὶ σταθεροῦ πυρῆνος, ὅστις ἐνυπάρχει ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ κοσμοθεωρίᾳ αὐτοῦ, ὡς καταφαίνεται ἐκ συγγράμματος καταγομένου ἐκ τῶν νεανικῶν χρόνων αὐτοῦ καὶ περιέχοντος ἐν προγράμματι τὰς ἐν τοῖς διαφόροις περιόδοις τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ ἀναπτυχθείσας ἰδέας. Αἱ περίοδοι αὗται, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ δράσεως προσκόλλησιν εἰς τὸν Φίχτε, εἶνε τρεῖς. Ἡ πρώτη (1797 - 1800) περιλαμβάνει τοὺς χρόνους τῆς συλλήψεως καὶ συγκροτήσεως τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως, ἡ ὁποία ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ Καντίου καὶ τοῦ Χέρδερ, καθὼς καὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος, ὡς δευτέρου ἡμίσεος τοῦ συστήματος αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ἐκδέχεται ὡς συμπληρωματικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ἐπιστημολογίας τοῦ Φίχτε. Ἡ δευτέρα περίοδος (1801-1809) περιλαμβάνει τὴν περὶ τοῦ ἀπολύτου ἐπιστήμην, τὴν φιλοσοφίαν τῆς ταυτότητος, μέλλουσαν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις τῶν δύο ἐκείνων παραλλήλων θεωριῶν περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ πνεύματος καὶ τελοῦσαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Σπινόζα καὶ τοῦ Βρούνου. Ἡ τρίτη περίοδος (1809-1854) εἶνε οἱ χρόνοι τῆς «θετικῆς» φιλοσοφίας, κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ Σέλλιγγ τρέπεται εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας καὶ τὸ ἠθικὸν πρόβλημα καὶ προσεγγίζει εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ θετικοῦ θρησκευματος. Τὴν περίοδον ταύτην διακρίνουσιν εἰς δύο στάδια, τὸ μυστικοπαθές, καθ' ὃ ὁ φιλόσοφος τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς περὶ ἐλευθερίας διδασκαλίας τοῦ Ἰακώβ

Μπαϊμε, καὶ τὸ σχολαστικόν, κατὰ τὸ ὅποιον ἀναπτύσσει τὰς περὶ μυθολογίας καὶ ἀποκαλύψεως ἰδέας αὐτοῦ στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν Γνωστικῶν. Κατὰ τὴν πρώτην τῶν περιόδων τούτων τὸ ἀπόλυτον ἐκδέχεται ὁ Σέλλιγγ ὡς τὴν δημιουργοῦσαν φύσιν, κατὰ τὴν δευτέραν ὡς τὴν ταυτότητα τῶν ἀντιθέσεων, κατὰ τὴν τρίτην ὡς ἐνέργειαν προαιωνίαν, χωροῦσαν πρὸ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀντιθέσεων πρὸς ὑπερνίκησιν αὐτῶν κατὰ τὴν μέλλουσαν αὐτῶν ἀναγκαίαν ἐμφάνισιν. Ἄλλ' ὡς ἤδη ὑπεδηλώθη, ἐκάστην νέον φάσιν τῆς φιλοσοφίας του θεωρεῖ ὁ Σέλλιγγ ὡς συμπλήρωμα τῶν προηγουμένων, τὰς ὁποίας ἐκδέχεται ὡς μέρη τοῦ ὅλου καὶ ὡς τοιαῦτα διατηρεῖ.

Τὸ σύστημα τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως, ὅπερ ἐφιλοτέχνησεν ὁ Σέλλιγγ, ἀποτελεῖ ἀντίδρασιν κατὰ τῆς ἰσχυούσης τότε φυσικῆς καὶ βιολογίας, ἣτις ἔφερε χαρακτηριστῆρα μηχανικὸν καὶ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν μαθηματικῶν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Κάντιον, ὅστις ἀποδέχεται μὲν τὸν τελολογικὸν χαρακτηριστῆρα τῆς φύσεως, ἀλλὰ κηρύσσει ὡς μόνην ἐπιστημονικὴν τὴν μηχανικὴν ἐξήγησιν αὐτῆς, καὶ ἐν διαφορᾷ πρὸς τὸν Φίχτε, ὅστις ἀρκεῖται εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ἡ φύσις ὑπηρετεῖ εἰς σκοπὸν τινα, τουτέστιν εἰς τὴν ἠθικὴν δρᾶσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιχειρεῖ ὁ Σέλλιγγ νὰ ἐμπεδώσῃ τὴν τελολογικὴν θεώρησιν καὶ ἐξήγησιν τῆς φύσεως μέχρι τῶν λεπτομερειῶν. Ἡ ἠθικὴ δρᾶσις τοῦ ἀνθρώπου εἶνε δυνατὴ μόνον διὰ τῆς ἐλευθερίας. Δὲν εἶνε ἐπομένως φυσικὸν φαινόμενον ἢ γεγονὸς καὶ ἄρα εἶνε ἀδύνατον νὰ ἀποτελῇ τὸν ἄμεσον σκοπὸν τῆς φύσεως. Δύναται ὅμως νὰ εἶνε ὁ ἔμμεσος σκοπὸς αὐτῆς, ἐφ' ὅσον ἡ φύσις πραγματοποιεῖ τὸν ὄρον ὑφ' ὃν μόνον εἶνε δυνατὴ ἡ ἠθικὴ δρᾶσις, τουτέστι τὴν συνειδητὴν νόησιν. Οὕτως ἡ φύσις εἶνε κατὰ τὸν Σέλλιγγ τὸ ὄρατὸν καὶ αἰσθητὸν γινόμενον πνεῦμα καὶ τὸ μέσον τὸ ὅποιον

μεταχειρίζεται τὸ δημιουργοῦν ὑποκείμενον, ἵνα δημιουργήσῃ τὴν συνείδησιν. Ὁλόκληρος ἡ φύσις ἀποτελεῖ κατὰ ταῦτα σύστημα ἀσυνειδήτων ἐνεργειῶν τοῦ λόγου, ὧν ἔσχατος σκοπὸς ἡ πραγματοποίησις τοῦ συνειδητοῦ Ἐγὼ καὶ τῆς πλήρους καὶ τελείας γνώσεως. Ἐντεῦθεν τὴν φύσιν ἐκδέχεται ὡς πεπληρωμένην ζωῆς καὶ ἐμπεφορημένην πνεύματος, ὅπερ χωρεῖ ἀπὸ τῆς ἀσυνειδήτου ἐπὶ τὴν συνειδητὴν ἐνέργειαν. Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη, ἣτις ὑπενθυμίζει τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Λεϊβνιτίου, ἐμφανίζει τὴν φύσιν ὡς ὄργανισμὸν, ἐν τῷ ὁποίῳ οὐδὲν ὑπάρχει τὸ νεκρὸν καὶ οὐδὲν ἄμοιρον πνεύματος, συγχρόνως δὲ ἐξηγεῖ καὶ τὸ δυνατόν τῆς νοήσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν πρὸς τούτοις ταύτην τῆς φύσεως αἴρονται αἱ ἀντιθέσεις, ἐπειδὴ δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑφίστανται κατ' οὐσίαν αὗται, ἔνεκα τῆς ταυτίσεως φύσεως καὶ πνεύματος. Οὕτω μεταξὺ ἀνοργάνου καὶ ὀργανικῆς φύσεως δὲν ὑφίσταται κατὰ τὸν φιλόσοφον ἡμῶν ἀνυπέρβλητον χάσμα, διότι ὅπισθεν τῶν δύο τούτων μορφῶν ὑποκρύπτεται ἡ μία φύσις, ἣτις εἶνε δημιουργοῦσα δύναμις, ἐνέργεια, ζωὴ. Διότι ἄλλως πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραχθῇ ζωὴ ἐξ ἀψύχου καὶ ὑπὸ μηχανικῶν ἀπλῶς νόμων τελεύσεως φύσεως; Τὸ ἀψυχον καὶ τὸ νεκρὸν δὲν εἶνε εἰμὴ ἀπολιθωθεῖσα ἢ ἀνεξέλικτος εἰσέτι ζωὴ, ἣτις μέλλει νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ αὐτὴ καὶ νὰ ἀποτελέσῃ στιγμὴν ἐν τῇ παρόδῳ τῆς ὀργανικῆς φύσεως, τῆς ὁποίας τὴν κίνησιν ἐξηγεῖ ὡς κατὰ διαρκῆ κλίμακα χωροῦσαν, ὑπεισάγων οὕτω τὴν ἀρχὴν τὴν ἐξελίξεως, εἰ καὶ οὐχὶ ὡς ἐν χρόνῳ τελούμενον φαινόμενον. Πρὸς τὰς ἰδέας ταύτας περὶ τῆς φύσεως ὑποβοηθεῖται ὁ Σέλλινγκ ὑπὸ τῶν κατευθύνσεων τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης τῶν χρόνων του, περὶ τὴν ὁποίαν ἠσχολήθη ἐπιμελῶς. Ἐντεῦθεν ἴσως καὶ ἡ ἐνθουσιώδης ὑποδοχὴ, τῆς ὁποίας ἔτυχον αἱ

ιδέαι αὐται, καὶ ἡ μεγάλη ἐπίδρασις, ἣν ἤσκησαν ἐπὶ τῆς φυσικῆς ἐρεῦνης.

Ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς φύσεως ἀφωρμήθη ὁ Σέλλιγγ ἀπὸ τῆς φύσεως, ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου. Ἀντιστρόφως ἐν τῇ ὑπερβατικῇ αὐτοῦ φιλοσοφίᾳ ἢ τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ πνεύματος ἀναχωρεῖ ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου, ἐκ τοῦ ὑποκειμένου. Ἐκεῖ ἐκκινῶν ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς φύσεως πειράται νὰ ἐξηγήσῃ τελολογικῶς τὰ δημιουργήματα αὐτῆς, ἀνιχνεύων τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἐκάστη βαθμὶς τῆς φύσεως κέκτηται ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἰδανικὸν νόημα τοῦ ὅλου. Παραπλήσιον πρόβλημα ἀπασχολεῖ αὐτὸν καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ πνεύματος, μόνον ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῶν διανοητικῶν, ἠθικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν φαινομένων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ὅτι ἐνδιαφέρει αὐτὸν καὶ ἐνταῦθα δὲν εἶνε ὁ μηχανισμὸς τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἀλλ' ἡ σημασία, τὸ νόημα, ὁ σκοπὸς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ἀλήθεια εἶνε ἡ συμφωνία μεταξὺ παραστάσεως καὶ ἀντικειμένου, εἶνε ἀναγκαία ἡ σύμπτωσις δύο τινῶν, τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ. Ἐφ' ὅσον ὁρμώμεθα ἀπὸ τοῦ ὑποκειμενικοῦ, ὡς πράττει ἡ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος, τὸ ἐρώτημα διαμορφοῦται ὡς ἑξῆς: Πῶς κατορθώνει τὸ Ἐγὼ νὰ παριστᾷ ἐν ἑαυτῷ τὴν φύσιν, ἢ ἄλλως; Πῶς ἀποκτᾷ ἢ νόησις ἀντικείμενον συμφωνοῦν πρὸς αὐτήν; Ὁ Σέλλιγγ προστρέχει πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου, ὡς ὁ Φίχτε, εἰς τὴν νοητικὴν ἐποπτείαν, ἣτις εἶνε εἶδος ἐνοράσεως καὶ διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνουσιν οἱ ἐκλεκτοὶ γνῶσιν τῶν πρωταρχικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἐγώ, δι' ὧν τίθεται ἢ δημιουργεῖται τὸ ἀντικείμενον. Ἔργον τῆς νοητικῆς ἐποπτείας εἶνε ἡ συγκρότησις καὶ ἡ δημιουργία τῆς φύσεως, διότι «περὶ τῆς φύσεως φιλοσοφεῖν σημαίνει τὴν φύσιν δημιουργεῖν», ἐπειδὴ πᾶσα ἀληθῆς γνῶσις ἴσα δύναται πρὸς τὴν ἐξ ὑποκειμένου ἢ ἐκ τῶν προτέρων ἀνασυγκρότησιν τοῦ

ἀντιληπτοῦ γενομένου, ἐνῶ ἡ ἐμπειρία εἶνε δι' αὐτὸν ἄσκοπος συλλογὴ γεγονότων. Τὴν παράστασιν τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος ἐξηγεῖ ὁ Σέλλιγγ ἐκ τῆς καθαρᾶς αὐτοσυνειδησίας, ἣτις περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ δύο ἀντίθετα πρὸς ἄλληλα στοιχεῖα, τουτέστι μίαν πραγματικὴν καὶ μίαν ἰδανικὴν δύναμιν, περιοριζούσας ἀλλήλας. Ἐντεῦθεν ὁρμώμενος παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πνεύματος εἰς τρεῖς ἐποχάς, ἀπὸ τοῦ αἰσθήματος μέχρι τῆς δημιουργικῆς ἐποπτείας τῆς νοήσεως καὶ τῶν ἐνεργημάτων τῆς ἀπολύτου βουλήσεως. Τὴν βούλησιν ἐρμηνεύει ὡς συνέχισιν καὶ τελειοποίησιν τῆς ἐποπτείας, μεταβάλλων οὕτω τὴν μεταξὺ γνώσεως καὶ βουλήσεως ἀντίθεσιν εἰς ἀπλὴν ποσοτικὴν διαφορὰν. Ἡ μὲν ἐποπτεία εἶνε κατ' αὐτὸν ἄσυνείδητος δημιουργία, ἡ δὲ βούλησις συνειδητὴ τοιαύτη. Διὰ τῆς βουλήσεως ταύτης, τουτέστι διὰ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀπορρεούσης δράσεως, ἀντιλαμβανόμεθα τὸ πρῶτον τὸν κόσμον ὡς τι ἀντικειμενικῶς ὑπάρχον, διότι μόνον διὰ τῆς ἀλληλεπιδράσεως δρώντων πνευμάτων καταντᾷ τὸ Ἐγὼ εἰς τὴν συνείδησιν πραγματικοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας. Τὸ πεδίον τῆς ἀλληλεπιδράσεως ταύτης εἶνε ἡ ἱστορία, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐλευθερία καὶ ἀναγκαιότης εἶνε ἐν καὶ τὸ αὐτό, ἐφ' ὅσον ἡ συνειδητὴ δράσις τῶν ἀτόμων ὑπηρετεῖ εἰς ἄσυνείδητον σκοπὸν ὑπὸ τοῦ ἀπολύτου προδιαγεγραμμένον. Οὕτως ἡ ἱστορία θεωρεῖται ὡς ἀπόρροια τοῦ ἀπολύτου Ἐγώ, ὅπερ εἶνε ἡ ἐνότης συνειδητοῦ καὶ ἄσυνειδήτου, ὡς ἀποκάλυψις τοῦ ἀπολύτου Ἐγὼ διὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον εἶνε καὶ αὐτὴ ἐνότης ἐλευθερίας καὶ ἀναγκαιότητος, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ παντός. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι, ὅ,τι καλοῦμεν ἱστορίαν εἶνε ἡ ἱστορία αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, ὅτι αὕτη εἶνε θεῖον ποίημα, δράμα, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἡθοποιοὶ καὶ ποιηταὶ συγχρόνως τοῦ προσώπου, ὅπερ δια-

δραματίζουν ἐν αὐτῇ. Ἐν αὐτοῖς ὅμως πᾶσι ζῆ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ὅπερ κατευθύνει τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον συγκεχυμένην καὶ ἄσκοπον δραῖσιν εἰς τὴν ὁδὸν λογικῆς ἐξελίξεως, ἧς τὸ τέλος ἢ ἀποκάλυψις τοῦ θεοῦ ὡς θείας προνοίας. Τοῦτο θὰ συμβῆ κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἱστορίας, τὴν θρησκευτικὴν, ὅτε καὶ θὰ συντελεσθῆ ἢ βαθμιαίως χωροῦσα γένεσις τοῦ θεοῦ, ὅστις τότε θὰ εἶνε, ἐνῶ κατὰ τὰς δύο προηγουμένας, τὴν τραγικὴν, καθ' ἣν ἀποκαλύπτεται εἰμαρμένη καὶ τὴν μηχανικὴν, καθ' ἣν ἀποκαλύπτεται ὡς σχέδιον τῆς φύσεως, δὲν ὑπάρχει πραγματικῶς, ἀλλὰ γίνεται. Πᾶσαι αὐταὶ αἱ ἰδέαι στηρίζονται κατ' οὐσίαν ἐπὶ τοῦ Φίχτε. Τουναντίον, τὸ τρίτον μέρος τῆς φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος, ὅπερ πραγματεύεται τὴν φιλοσοφίαν τῆς τέχνης, ἀποτελεῖ ἄξιον λόγου συμπλήρωμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Φίχτε, περιέχει ἰδέας ἐντελῶς πρωτοτύπους καὶ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς παντελῶς αὐτοτελῆς δημιουργία τοῦ Σέλλιγγ. Ἐν τῷ καλλιτεχνήματι ἐποπτεύει τὸ ἀπόλυτον Ἐγὼ αὐτὸ ἑαυτὸ καὶ διαγιγνώσκει οὕτως ἑαυτὸ ὡς ἐνότητα ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, ἀναγκαιότητος καὶ ἐλευθερίας, ἀσυνειδήτου καὶ συνειδητοῦ. Διότι τὸ γνήσιον καλλιτέχνημα εἶνε δημιούργημα ἐλευθέρας ἐνεργείας, ἀλλὰ συγχρόνως οὐχὶ αὐθαίρετον, ἀλλ' ἐξ ἐσωτερικῆς ἀναγκαιότητος γεννηθέν, νόησις ὡς φύσις ἐνεργοῦσα. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι ἡ τέχνη εἶνε τὸ ἀνώτερον τρίτον, βασικὸς χαρακτήρ τοῦ ὁποίου εἶνε τὸ ἄνευ συνειδήσεως ἑαυτοῦ ἄπειρον. Διότι ἡ φύσις τοῦ καλοῦ συνίσταται εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ἀπείρου ἐν τῷ πεπερασμένῳ, εἰς τὴν πλήρη παρουσίαν τῆς ἰδέας ἐν τῷ αἰσθητῷ φαινομένῳ. Οὕτως ἡ τέχνη σημαίνει τὴν τελειοτάτην ἀποκάλυψιν τοῦ ἀπολύτου Ἐγὼ, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν λόγον καὶ τὴν πηγὴν παντὸς τοῦ πραγματικοῦ. Δὲν εἶνε λοιπὸν οὔτε μίμησις τῆς φύσεως, οὔτε ἐξιδανίκευσις αὐτῆς, ἀλλ' ἀναβλύζει ἐκ τῆς αὐτῆς ἐξ ἧς καὶ ἡ

φύσις πηγῆς, οὕσα ἢ πληρεστάτη αὐτοπαράστασις τῆς δημιουργούσης δυνάμεως καὶ ἐν μικρογραφία ὅ,τι καὶ τὸ σύμπαν, ὅπερ ὀνομάζει ὁ Σέλλινγκ τὸ καλλιτέχνημα τοῦ θεοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ τέχνη ἐμφανίζει ἐν αἰσθητῇ μορφῇ τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας, τὴν ταυτότητα τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ ἰδανικοῦ καὶ ἀποτελεῖ κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἀληθὲς ὄργανον τῆς φιλοσοφίας, διὰ τὴν ὁποίαν εἶνε ἡ ὁδὸς πρὸς τὸ ὑψιστον καὶ ἡ ἀποκάλυψις ὅλων τῶν μυστηρίων.

Ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ πειράται ὁ Σέλλινγκ νὰ δημιουργήσῃ κοινὴν βάσιν εἰς τὰ δύο τμήματα τῆς μέχρι τοῦδε φιλοσοφίας ταύτης, τὴν φιλοσοφίαν τουτέστι τῆς φύσεως καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ πνεύματος καὶ νὰ ἐμφανίσῃ αὐτὰ ὡς μέλη εὐρύτερου συστήματος, τοῦ τῆς ἀπολύτου ταυτότητος. Τὸ ἀπόλυτον ἐκδέχεται νῦν ὁ Σέλλινγκ ὡς τὴν ταυτότητα τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ ἰδανικοῦ, ἀφοῦ ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ τῆς φιλοσοφίας του ἐδίδαξεν ὅτι φύσις καὶ πνεῦμα εἶνε κατ' οὐσίαν τὰ αὐτά. Ὡς ὁ Σπινόζας, διακρίνει καὶ ὁ Σέλλινγκ δύο εἶδη γνώσεως, τὴν φιλοσοφικὴν τοῦ λόγου καὶ τὴν ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένην τῆς φαντασίας. Κατ' ἀναλογίαν ὑπάρχουσι καὶ δύο μορφαὶ ὑπάρξεως, ἡ ἐνιαία καὶ ἄπειρος τοῦ ἀπολύτου καὶ ἡ πεπερασμένη καὶ διεσπασμένη τῶν καθ' ἕκαστον ὄντων. Ταῦτα ἐμφανίζονται ὡς καθ' ἑαυτὰ ὑπάρχοντα μόνον εἰς τὴν συγκεχυμένην παράστασιν, ἐν ᾧ τουναντίον ὁ φιλόσοφος θεωρεῖ αὐτὰ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν ὡς ἰδέας, ὡς ἐν τῷ θεῷ ὑπάρχοντα. Ἐν τῷ θεῷ ὅμως εἶνε πάντα ἕν, πάντα ἀπόλυτα καὶ αἰώνια. Καὶ ἐμφανίζεται μὲν ὁ τοῦ παντὸς λόγος ὡς φύσις καὶ πνεῦμα, ἀλλ' ὅμως οὐδέτερον τούτων εἶνε πραγματικῶς, διότι εἶνε ἡ πέρα τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἐνόητης ἀμφοτέρων, ἐν τῇ ὁποία δὲν διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων τὸ ὑποκειμενικὸν καὶ τὸ ἀντικειμενικόν. Ἡ ἐνόητης